

Історія та етнологія

УДК 94 (47+57)

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 1930-Х рр. У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ТА ІНОЗЕМНИХ АВТОРІВ

Я. І. Мандрик

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
тел. +380 (342) 57 23 90; e-mail: igp@nung.edu.ua*

У цій статті проаналізовано праці науковців української діаспори та зарубіжних авторів, присвячені проблемі сільської культури радянської України 1930-х рр. Автор на основі принципів історизму та об'єктивності оцінює ці дослідження, рекомендує їх для вивчення важливої проблеми історії України.

Ключові слова: *українська діаспора, політика радянської держави, зарубіжні автори, культура села.*

Важливу групу історичних досліджень становлять наукові праці з проблем державної політики у сфері освіти та культури українського радянського села 30-х років, які написали вчені української діаспори та зарубіжні автори. Праці вчених діаспори дуже різняться між собою за глибиною наукового аналізу. Їх значна частина (особливо 1950–60-х років видання) в більшості носить емоційний, агітаційно-пропагандистський антирадянський характер, у них недостатній науковий аналіз [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]. Звичайно, деякі факти з праць можна використовувати.

Основу зарубіжної україністики становлять фундаментальні дослідження. Найважливім серед них є «Енциклопедія українознавства» в 10-ти т., ред. В. Кубійович (Париж–Нью-Йорк, 1959). Зараз її перевидали в Україні. Видання містить значний фактичний і теоретичний матеріал про культуру українського села 30-х років: розвиток освіти, випуск українських книжок, журналів, роботу сільських клубів і бібліотек. Однак певні цифрові показники «Енциклопедії» дуже застаріли і вимагають перевірки й уточнення.

Ряд досліджень присвячено питанням розвитку культури України взагалі, в тому числі в період 1930-х років [9, 10, 11, 12].

Важливе значення для вивчення проблеми мають праці І. Майстренка. Автор аналізує розвиток українського села довоєнного періоду, в тому числі його культури. В них зроблено об'єктивний аналіз у багатьох випадках негативного, навіть трагічного впливу партійних рішень на розвиток української культури. Праці І. Майстренка містять важливий матеріал про розвиток освіти села, репресії серед українських письменників тощо [13, 14, 15, 16].

Історії України 20–30-х років присвячене спеціальне дослідження Є. Пастернака. В ньому автор використовує багато нового фактичного матеріалу, робить теоретичний аналіз становища культури села України довоєнного періоду, підкреслює колоніальну залежність радянської України від Москви, подає багато матеріалу про знищення української культури, зокрема погроми церков, ліквідацію їх майна, цінностей [17].

Фундаментальне дослідження соціально-економічних взаємовідносин України та Росії здійснив К. Кононенко. Автор аргументовано аналізує колоніальне становище наших земель у складі СРСР. Багато уваги присвячено розвитку села в 30-ті роки, зокрема наслідкам масової колективізації в Україні. Показано грабіжницький характер імперії щодо українського села, зроблено висновок – колективізація відкинула наше село далеко назад, негативно відбилася на його культурному розвитку. Цій же темі присвячені дослідження П. Голубенка, Д. Солов'я. Зокрема, Д. Соловей доказує упослідженість у розвитку української культури, зокрема науки, в період панування над Україною Москви. Левова частка фінансування йшла в Росію, видання в основній масі були російськомовними і т. д. [18].

Багато уваги колоніальному становищу українського села в Радянському Союзі присвячує в своїй книжці М. Прокоп. Автор аналізує причини українізації в нашій республіці, її позитивні наслідки для розвитку культури села. Однак імперська Москва не могла допустити розвитку залежних територій, йде на ліквідацію українізації. Ситуація значно погіршилась. Україна остаточно втратила навіть обмежену автономію [19].

Важливі проблеми розвитку української культури містяться в праці С. Яременка, В. Ревуцького [8]. Однак дослідники (традиційно для науковців діаспори) більше уваги приділяють розвиткові літератури в УРСР у 30-х роках, зупиняються на фактах нищення наших письменників, поступового витіснення української мови російською. Мало уваги вони звертають на розвиток освіти, зовсім не зачеплені проблеми культосвітньої роботи.

Політичні аспекти розвитку Української РСР періоду 30-х років знайшли своє відображення в монографії Т. Гунчака. Автор аналізує процеси винищення української інтелігенції, вказує на трагічні втрати серед українських комуністів, спеціалістів сільського господарства республіки, вчителів [30].

Глибокий аналіз розвитку сільського господарства України під час проведення колективізації та після неї зроблено в монографії

Л. Лисенка. Автор приходиться до висновку, що рівень життя українських селян на кінець 30-х років був гіршим порівняно з 1913 роком; ішла деградація їх соціально-економічного і культурного розвитку [20]. Важливим дослідженням є монографія Г. Костюка. В ній автор на підставі джерельних матеріалів переконливо доводить, що сталінізм в Україні був режимом репресій і терору. На переконання автора, радянський режим в УРСР був війною більшовицької держави з народом, в результаті якої значно потерпіла сільська культура.

Деякі проблеми культурного розвитку українського села в 30-ті роки знайшли своє відображення в дослідженнях ряду інших авторів та колективних монографіях. Зокрема, в праці С. Підгайного є багато цікавого матеріалу про репресії серед української інтелігенції, в тому числі спеціалістів сільського господарства, письменників, науковців, учителів. Автор зробив детальний опис Соловків як своєрідного «центру української культури 30-х років». Він показав, як жорстоко розправлялась радянська влада з найобдарованішими представниками української інтелігенції [22].

Важливе значення діяльності українських видавництв діаспори ще й у тому, що свого часу вони випустили ряд наукових досліджень, публіцистичних творів українських авторів, які в радянські часи проживали в УРСР і не мали змоги через свої прогресивні погляди там друкуватись. Ці дослідження відіграють важливу роль у вивченні 30-х років. Спираючись, як вони вважали, на істинне марксистське вчення В. Леніна, ці автори розкрили злочини, які творилися в часи сталінщини в селах України, що вело до страшної руйнації укладу життя його жителів, їх культури, моралі, свідомості. Вони відкрито заговорили про тотальну русифікацію українського народу, нищення нашої мови, що негативно відбилося на розвитку культури в цілому [23, 24].

Період 30-х років в історії СРСР, розвиток українських земель у цей період у тому числі культури села, цікавили зарубіжних дослідників. Твори цих авторів у роки існування СРСР радянські історики трактували однозначно – як «буржуазні», вороже налаштовані проти радянської влади, їх потрібно було обов'язково розвінчувати в кожному історичному дослідженні. Тепер слід віддати належне цим дослідникам. Їхні наукові праці становлять значну групу. Ми вважаємо за необхідне зупинитися тільки на основних, особливо важливих.

Найбільше зробив для вивчення історії українського села кінця 20–30-х років Роберт Конквест. У своїх дослідженнях він багато уваги приділяє розвитку освіти на селі в часи колективізації та голодомору, становищу сільських спеціалістів: учителів, агрономів, голів колгоспів. Р. Конквест оперує значним фактичним матеріалом, що стосується становища дітей у роки колективізації та голодомору. Це важливо для нас при аналізі розвитку сільської школи [25, 26].

Важливим є також дослідження проблем тоталітаризму і геноциду в Україні Д. Мейса. Він стверджує, що тоталітарна система в першу

чергу нищила українців, їх культуру, як культуру найволелюбнішого народу СРСР [27].

Проблеми переходу до побудови комунізму в СРСР на рубежі 20–30-х років досліджували Ш. Фіцпатрік, О. Конон, Б. Раймонд. Вони вказували на трагізм для СРСР сталінської революції «зверху», яка знищила ринкові відносини, відкинула країну назад в усіх галузях, у тому числі в розвитку культури. Згортання НЕПу в епоху сталінізму було пов'язане з різкими змінами в культурній політиці, відмовою від бережливого ставлення до старої творчої інтелігенції, переходом до політики грубого втручання в літературу, мистецтво, науку. Вчені роблять висновок: культурна політика і розвиток культури в 20-ті роки діаметрально відрізняються від 30-х років. Більшовицька диктатура 30-х років – природний наслідок традицій дореволюційної російської поліційної держави, її культурної відсталості [28, 29, 31].

Певний аналіз епохи сталінізму в СРСР зроблено в монографії Л. Беладі, Т. Крауса. Автори використовують нові фактичні матеріали, роблять цікаві висновки, важливі для цього дослідження. У монографії підкреслено: поворот кінця 20-х років – це свідомо політика компартії на чолі зі Сталіним на побудову комунізму в СРСР. Україна в 30-ті роки вже не мала ніякої автономії, розвиток її освіти, в тому числі сільської, культмасової роботи, проходив лише в руслі рішень Москви, на догоду загальносоюзним інтересам [32].

Актуальні проблеми, пов'язані з причинами становлення в СРСР тоталітарної системи, диктатури Й. Сталіна, та їх негативний вплив на життя народів у новій радянській імперії у своїй фундаментальній монографії досліджує Р. Такер [33].

Проблемам 30-х років присвятили свої праці ряд інших зарубіжних авторів [34, 35, 36].

Таким чином, зарубіжні автори постійно працювали і працюють над дослідженням проблем культури українського радянського села 30-х років. Ці дослідження заповнюють значну прогалину в історичній науці, є важливим джерелом вивчення 30-х років.

Література

1. Запорожець А. Большевизм. – Буенос-Айрес, 1947. – 96 с.
2. Андріївський Д. Російський колоніалізм і Совітська імперія. – Париж, 1958. – 123 с.
3. Мак О. З часів єжовщини. – 1954. – 84 с.
4. Пігідо Ф. Україна під більшовицькою окупацією. – Мюнхен, 1956. – 143 с.
5. Злочини комуністичної Москви. – Видавництво Пролог, 1960. – 84 с.
6. Мазепинець І. Правда про наше минуле. – Рівне, 1942. – 69 с.
7. Николишин С. Культурна політика більшовиків. – Мюнхен, 1939. – 104 с.
8. Яременко С., Ревутський В. Нариси з історії української культури. – Едмонтон, 1984. – 183 с.

9. Українська культура. Зб. лекцій за ред. Д. Антоновича. – Подєбради, 1940. – 244 с.
10. Історія української культури. – Вінніпег. – 163 с.
11. Сціборський М. Сталінізм. – Прага, 1942. – 84 с.
12. Соловей Д. Українська наука в колоніальних путях. – Видавництво Пролог, 1963. – 143 с.
13. Майстренко І. Історія компартії України. – Сучасність, 1979. – 184с.
14. Майстренко І. Сторінки історії компартії України. Ч. 1. – Нью-Йорк, 1967. – 211 с.
15. Майстренко І. Сторінки історії компартії України. Ч. 2. – Мюнхен, 1969. – 184 с.
16. Майстренко І. Національна політика КПРС в історичному розвитку. – Сучасність, 1978. – 184 с.
17. Пастернак Є. Україна під більшовиками. (1919-1939). – Торонто, 1979. – 249 с.
18. Соловей Д. Україна в системі советського колоніалізму. – Мюнхен, 1959. – 143 с.
19. Прокоп М. Україна і українська політика Москви. – Сучасність, 1983. – 154 с.
20. Лисенко Л. Сільське господарство України. – Видавництво ЗЧ ОУН, 1960. – 169 с.
21. У півстоліття радянської влади. – Перша українська друкарня у Франції. – 1968. – 123 с.
22. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. – Видавництво Пролог, 1947. – 89 с.
23. Дзюба Іван. Інтернаціоналізм чи русифікація. – Сучасність. – 202 с.
24. Кошелевець І. Микола Скрипник. – Видавництво Сучасність, 1972. – 173 с.
25. Конквест Р. Жнива скорботи. – К., 1993. – 378 с.
26. Конквест Р. Великий терор. – К., 1993. – 184 с.
27. Мейс Д. Зачаровані кола ідола, або про тоталітаризм і геноцид в історії України // Літературна Україна. – 31.ІІІ.1990.
28. Фицпатрик П. Образование и социальная мобильность в Советском Союзе. 1921–1934 г.г. – Нью-Йорк, 1979. – 143 с.
29. Реймонд Б. Крупская и советское библиотечное дело. – Нью-Йорк, 1979. – 173 с.
30. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. – К., 1993. – 212 с.
31. Хоген Марк. Проблеми сталінізму і переосмислення радянського минулого // Український історичний журнал. – 1994. – №1. – С. 98–101.
32. Беладі Л., Краус Т. Сталин. – М., 1989. – 378 с.
33. Такер Р. Сталин. Путь к власти. – М., 1991. – 349 с.
34. Альбрехт А. Разве это социалистическое строительство. – Мюнхен, 1980. – 176 с.
35. Альбрехт А. Власть Сталина. – Мюнхен, 1987. – 144 с.
36. Пайпс Р. Російська революція. – Нью-Йорк, 1990. – 408 с.

**PROBLEMS OF POLICY OF THE SOVIET STATE IN THE FIELD
OF CULTURE IN THE UKRAINIAN VILLAGE IN 1930-TH IN
RESEARCHES OF RESEARCH WORKERS OF UKRAINIAN
DIASPORA AND FOREIGN AUTHORS**

Y. I. Mandric

*Ivano-Frankivs'k National Technical University of Oil and Gas,
15, Carpats'ka Street, Ivano-Frankivs'k, 76019, Ukraine,
ph. +380 (342) 57 23 90; e-mail: igp@nung.edu.ua
<mailto:igp@nung.edu.ua>*

In the article there have been analyzed the works of Ukrainian diaspora scientists and foreign authors devoted to the rural culture of Soviet Ukraine in 1930-tieth. On the basis of historical methods and objectivity the author has evaluated these research works and underlined their significance for the investigation of the important problem in the history of Ukraine.

Keywords: *Ukrainian diaspora, policy of the Soviet State, foreign authors, rural culture.*